Ioan sau Iancu de Hunedoara? Numele luptătorului antiotoman în cronicile bizantine

Vasile MĂRCULEȚ

Colegiul Tehnic „Mediensis" din Mediaş
"Mediensis" Technical College of Mediaş
Personal e-mail: vasmarculet@yahoo.com

Ioan (John) or Iancu Hunyadi? The name of the anti-Ottoman warrior in the Byzantine chronicles

The name of the great anti-Ottoman warrior still remains a disputed issue in historiography. Given that the specialist haven't yet agreed if he was Ioan (John) or Iancu, the controversy continues. Contemporary Byzantine chronicler – Georgios Sphrantzes, Doukas, Laonikos Chalkokondylas, Kritobulos of Imbros and Zotikos Paraspondylos – submitted numerous information regarding the life and activity of the Transylvanian hero. Such information is found in the late chronicles also, as the one of Makarios Melissenos (Pseudo-Phrantzes) and various insignificant ones. In all these papers we can found the same inconsistence – all the authors use either Ioan (John) or Iancu.

Keywords: Ioan (John) / Iancu Hunyadi, Georgios Sphrantzes, Doukas, Laonikos Chalkokondylas, Kritobulos of Imbros, Zotikos Paraspondylos, Makarios Melissenos (Pseudo-Phrantzes), insignificant chronicles.

Ioan sau Iancu de Hunedoara? Istoricii bizantini din secolul al XV-lea, contemporani acestuia, sau cei de limbă greacă din prima jumătate a secolului următor nu s-au pus de acord asupra acestui aspect. Operele lor reflectă această realitate.

Cronicile bizantine contemporane. Sub aspectul realizărilor, literatura istorică bizantină a secolului al XV-lea este dominată categoric de creaţiile a patru mai autori: Georgios Sphrantzes, Mihail (?) Doukas, Laonikos Chalkokondzlas şi Kritoboulos din Imbros. Acestora li se adaugă un autor mai puţin cunoscut, Zotikos Paraspondylos, dar şi o lucrare de mai mică însemnătate, un poem intitulat *Căderea Constantinopolului*.

Contemporani cu Ioan / Iancu de Hunedoara, aceştia au acordat un spaţiu mai extins sau mai redus în lucrările lor istorice faptelor marelui luptător antiotoman, perceput de unii dintre ei drept singurul posibil salvator al Bizanţului, stat care îşi trăia ultimele zile. Între informaţiile oferite se numără şi acelea care conţin numele pe care l-au folosit respectivii autori, anume pe cel de Ioan sau pe cel de Iancu.

Georgios Sphrantzes, înalt dregător imperial bizantin, şi apropiat colaborator al ultimului împărat al Bizanţului, Constantinos XII Palaiologos (1448-1453), este autorul unor succinte *Memorii*, cunoscute sub numele de *Chronicon Minus (Chronica mică)*. Acestea redau, în general, cu multă obiectivitate şi fidelitate, principalele evenimente ale istoriei bizantine cu începere din anul 1401, până în 1477[1].

În lucrarea lui Georgios Sphrantzes, informaţiile care-l priveau pe voievodul Transilvaniei, devenit apoi guvernator al Ungariei, sunt relativ puţine. Ele sunt făcute cu prilejul relatării tratativelor maghiaro-bizantine din 1452 şi a evenimentelor legate de înfrângerea turcilor la asediul Belgradului din iulie 1456 şi a morţii lui Ioan / Iancu de Hunedoara, în august acelaşi an. În lucrarea sa, Georgios Sphrantzes foloseşte numele de *Iancu*, în forma coruptă de *Iagkos (Ἰάγκος)*[2].

Mihail (?) Doukas este autorul unei cronici care prezintă desfăşurarea evenimentelor din Imperiul Bizantin până în anul 1462. Informaţiile referitoare la activitatea lui Ioan / Iancu de Hunedoara debutează cu prezentarea pregătirilor organizatorice întreprinse în vedrea declanşării *Campaniei celei Lungi* în 1443, şi continuă cu relatarea principalelor acţiuni politice şi militare din timpul acestuia, precum înfrângerile de la Varna (1444) şi

Kossovopolje (1448), pentru a se încheia cu prezentarea victoriei de la Belgrad (iulie 1456). Numele folosit de Doukas pe parcursul întregii sale relatări este cel de *Iancu*, tot într-o formă coruptă de *Iaggos (Ἰάγγος)*[3].

Kritoboulos din Imbros scrie de pe poziţii pro-otomane o lucrare care acoperă primul deceniu şi jumătate a domniei sultanului Mehmed II (1451-1481), respectiv anii 1451-1467. În relatarea lui, referirile la Ioan / Iancu de Hunedoara sunt extrem de sumare.

Spre deosebire de contemporanii săi, Kritoboulos foloseşte numele *Ioan (Ἰωάννης)*[4]. Referindu-se la acest lucru, istoricul Ioan-Aurel Pop susţine că Kritoboulos *„evită numele «vulgar» şi contemporan de Iancu şi-l foloseşte numai pe cel de Ioan”*, care reprezintă o formă *„cultă”* a numelui[5].

Deosebit de interesant este însă faptul că, de două ori, în cuprinsul cronicii sale, cronicarul bizantin îi atribuie cognomenul *Getul*, numindu-l *Ioan Getul (Ἰωάννου τοῦ Γέτου)*[6]. De ce Ioan *Getul*? Ce semnificaţie are cognomenul *Getul*, utilizat de Kritpboulos?

Sursa: https://thraxusares.files.wordpress.com/2015/11/iancu-de-hunedoara-pe-vitralii.jpg?w=869&h=525

Potrivit remarcii editorului cronicii, Kritoboulos, asemenea majorităţii cronicarilor bizantini, încearcă să întrebuinţeze pentru popoarele contemporane cu el, *„denumirile popoarelor care în antichitate au locuit sau au stăpânit aceste ţări”*[7]. Ca urmare, conchide acesta, *„el le spune românilor din Ţara Românească geţi, iar celor din Transilvania, Banat şi Ungaria daci”*[8]. Prin urmare, atribuirea cognomenului *Getul* lui Ioan / Iancu de Hunedoara are propria sa semnificaţie. Procedând în acest fel, Kritoboulos face, fără îndoială, o trimitere directă, nu numai la originea românească a lui Ioan / Iancu de Hunedoara, ci chiar la descendenţa familiei acestuia din Ţara Românească, teorie pe care, se pare, cronicarul bizantin o cunoştea bine[9].

Laonikos Chalkokondylas realizează, de pe poziţii antiotomane, o lucare istorică în care prezintă evenimentele istoriei bizantine dintre 1298 şi 1456. Opera lui este un izvor important cu privire la rezistenţa antiotomană a Ţărilor Române. În cadrul ei, faptele de arme ale lui Ioan / Iancu de Hunedoara ocupă un loc însemnat.

Spre deosebire de contemporanii lui, Laonikos Chalkokondylas foloseşte, atât numele de *Iancu*, în forma coruptă *Iaggos (Ἰάγγος)*, cât şi pe cel de *Ioan*[10]. De remarcat faptul că în două din relatările sale, cronicarul bizantin îl numeşte pe eroul ardelean *Iancu Choniates (Ἰάγγος δέ ὁ Χωνιάτης)*, respectiv *Ioan Choniates (Ἰωάννης ὁ Χωνιάτης)*[11].

Cognomenul *Choniates* este o referire clară a autorului la locul de origine a lui Ioan / Iancu, respectiv domeniul şi cetatea Hunedoarei. Cronicarul însuşi face această precizare subliniid faptul că acesta provenea dintr-un neam însemnat *„din oraşul Choniates al Ardealului (ἀπὸ Χωνιάτης πόλεως Ἀρδελίου)”*[12]. De altfel, în mai multe rânduri, în cronica lui, Laonikos Chalkokondylas îl numeşte pe Ioan / Iancu de Hunedoara doar *Choniates (Χωνιάτης)*, fără a mai folosi numele de Iancu sau de Ioan[13].

Ultimul autor bizantin contemporan asupra căruia ne oprim este Zotikos Paraspondylos. Din postura de martor ocular, acesta ne oferă o intersantă prezentare a a bătăliei de la Varna (10 noiembrie 1444)[14].

Figura centarală a relatării sale este *„marele învingător, măreţul, preaînţeleptul şi vrednicul domn, vrednic şi atotvrednic de coroană, părtaş la domnie, suveran peste romei* (bizantini, n.n.), *luptător şi învingător însufleţit al credinţei”*, cel de-al treilea mare general al lumii, după Alexandru cel Mare şi Constantinus I, *„minunatul întru toate, împăratul Iancu (βάσιλεὺς Ἰάγγος)”*[15]. Parcurgerea textului poemului ne relevă faptul că pe parcursul întregii sale lucrări, Zotikos Paraspondylos îl numeşte marele luptător *Iancu*, numele fiind transcris în diferite variante corupte, precum *Iaggo (Ἰάγγο)*, *Iaggos (Ἰάγγος)* sau *Iaggoula (Ἰάγγουλα)*[16].

Un poem anonim, intitulat *Căderea Constantinopolului*, redactat la scurt timp după cucerirea otomană din 1453, cuprinzând 12 cânturi cu un total de 1044 de versuri, face şi el referire la eroul transilvănean. În cadrul său, acesta, care este considerat *„stâlp al românilor”*, apare cu numele de *Iancu*, redat însă în forma coruptă de *Piagco (Πιάγκω)*[17].

În finalul unei scurte analize cu privire la numele folosit de istoricii de limbă greacă, academicianul Ioan-Aurel Pop conchidea că aceştia au folosit numele de Iancu. Potrivit opiniei sale, *„concluzia este clară: autorii medievali de limbă greacă, contemporani cu Ioan de Hunedoara, îl numesc în chip consecvent Iancu, uneori cu variante uşor corupte de specificul limbii, de lipsa de preciziune, de preluări superficiale etc”*[18].

Din punctul nostru de vedere, concluzia privid folosirea cu consecvenţă de către cronicarii bizantini a numelui de Iancu, nu poate fi fundamentată în totalitatea ei. Aşa cum se poate constata din parcuregerea istoriografiei bizantine în discuţie, există două excepţii de la acest postulat: una totală şi una parţială. Prima este reprezentată de Kritoboulos din Imbros, care este consecvent în a folosi numele de *Ioan*, iar cea de-a doua de Laonikos Chalkokondykas, care utilizează alternariv, chiar în cadrul aceleiaşi lucrări, atât numele de *Iancu*, cât şi pe cel de *Ioan.*

Cronici minore târzii. Informaţii interesante cu privire la activitatea lui Ioan / Iancu de Hunedoara se regăsesc, atât în lucrările unor cronicari greci târzii, cât şi în unele cronici minore din secolele XV-XVI, redactate în limba greacă. În cadrul acestor lucrări, se regăsesc şi unele ştiri care se referă la numele marelui luptător antiotoman, eroul de la Belgrad, care a fost Ioan / Iancu de Hunedoara, ridicat din spaţiul românesc.

În rândul cronicarilor târzii se detaşează, drept cel mai însemnat, Makarios Melissenos (Pseudo-Phrantzes). Acesta îşi însuşeşte integral memoriile lui Georgios Sphrantzes, pe care şi le atribuie şi pe care le include în propria sa lucrare. Extinsă considerabil de adăugirile autorului, aceasta a devenit aşa-numita *Chronica Maius (Cronica Mare)*, în care sunt prezentate evenimentele istoriei bizantine, desfăşurate între anii 1258 şi 1481[19].

În cronica sa, Makarios Melissenos include o serie de informaţii referitoare la unele momente ale luptei antiotomane, precum lupta de la Varna (1444), tratativele bizantino-maghiare din 1452, victoria de la Belgrad (1456), ale căror protagonist a fost Ioan / Iancu de Hunedoara. Parcurgerea textului ne permite constatrea potrivit căreia ştirile care conţin numele acestuia sunt identice cu cele existente în memoriile lui Georgios Sphrantzes, pe care Makarios Melissenos le-a preluat ad litteram. Ca urmare, numele folosit de Makarios Melissenos în lucrarea este cel de Iancu, în varianta Iagkos (Ἴαγκος), preluat de la Georgios Sphraantzes20.

Informaţii referitoare la subiectul abordat de noi se mai întâlnesc şi în câteva cronici minore, târzii, redactate în limba greacă. Începută în secolul al XV-lea, redactarea lor a continuat şi în veacul următor.

Una dintre cronicile minore care oferă câteva informaţii de acest tip este *Ekthesis Chronica*. Singurele ştiri care prezintă importanţă pentru subiectul abordat de noi sunt cele referitoare la lupta de la Varna, din 10 noiembrie 1444. Potrivit cronicii, principalul protagonist al acesteia a fost *Iancu*, nume redat în varianta *Iagkos (Ἴαγκος)*[21].

Informaţii asemănătoare celor din *Ekthesis Chronica*, referitoare tot numai la acelaşi moment, se regăsesc şi în alte cronici minore. Între acestea se numără o serie de realizări târzii ale istoriografiei de limbă greacă, precum *Chronicon Mesembriae (Cronica Mesembriei)*[22], *Chronicon priorum Turcarum victoriarum (Cronica primelor cuceriri turceşti)*[23] şi *Chronicon Mediolanense (Cronica de la Milano)*[24].

În toate aceste lucrări, artizanul campaniei antiotomane din 1444 este desemnat cu numele de *Iancu*[25]. În câteva dintre ele, precum *Chronicon priorum Turcarum victoriarum* şi *Chronicon Mediolanense*, numele apare redat în varianta *Iagkos (Ἴαγκος)*[26]. În schimb, în *Chronicon Mesembriae*, numele lui apare în varinta coruptă mai puţin întâlnită anume cea de *Ghiaggou (Γιάγγου)*[27].

În concluzie, realizările minore ale istoriografiei bizantine, contemporane sau cele tardive de limbă greacă sunt consecvente în a folosi numele de *Iancu.* Acesta este însă redat în diferite variante corupte, precum *Iagkos (Ἴαγκος)* sau *Ghiaggou (Γιάγγου)*.

Consideraţii finale. Definitivarea prezentului demers ne permite formularea următoarelor concluzii, cu privire la numele de Ioan sau Iancu de Hunedoara, folosit de autorii de limbă greacă din secolele XV-XVI:

1. Cronicarii bizantini contemporani au foslosit în lucrările lor, atât numele de Iancu cât şi pe cel de Ioan de Hunedoara. Numele de *Iancu*, în diferite variante corupte, precum *Iagkos (Ἰάγκος)*, *Iaggo (Ἰάγγο)*, *Iaggos (Ἰάγγος)* sau *Iaggoula (Ἰάγγουλα)*, a fost folosit de Georgios Sphrantzes, Mihail (?) Doukas şi Zotikos Paraspondylos. Krotoboulos din Imbros a fost consecvent folosirii numelui de *Ioan (Ἰωάννης)*, însoţit uneori şi de cognomenul *Getul*, respectiv *Ioan Getul (Ἰωάννου τοῦ Γέτου)*. Laonikos Chalkokondylas a folosit, în egală măsură, atât numele de *Ioan (Ἰωάννης)*, cât şi pe cel de *Iancu*, în varianta coruptă *Iaggos (Ἰάγγος)*.

2. Lucrările istoriografiei minore de limbă greacă, contemporane sau tardive – *Căderea Constantinopolului, Chronica Maius* lui Makarios Melissenos (Pseudo-Phrantzes), *Ekthesis Chronica, Chronicon Mesembriae*, *Chronicon priorum Turcarum victoriarum* şi *Chronicon Mediolanense* – folosesc, fără excepţie, numele de *Iancu.* Acesta apare însă redactat în diferite variante corupte, precum *Pianco (Πιάγκω)*, *Iagkos (Ἴαγκος)*, *Ghiaggou (Γιάγγου)*.

Note:

1. Georgios Sphrantzes, *Memorii 1401-1477. În anexă: Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Cronica 1258-1481*, ediţie de V. Grecu, Bucureşti, 1966, I, 1-XLVIII, 4.
2. *Ibidem*, XXXVI, 11; XXXVIII, 13-14.
3. Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ediţie critică de V. Grecu, Bucureşti, 1958, XXXII, 1, XXXII, 4, XXXII, 6, XLV, 6.
4. Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451-1467*, edit. V. Grecu, Bucureşti, 1963, I, 14, 17; II, 18, 4; II, 19, 1; II, 20, 2; IV, 10, 2.
5. I.-A. Pop, Idem, *Numele din familia regelui Matia Corvinul: de la izvoarele de epocă la istoriografie contemporană*, în *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, XXVI, 2008, p. 125, 129; Idem, *The Names in the Family of King Matthias Corvinus. From Old Sources to Contemporany Historiography*, p. 11, 15, *http://renaissance.elte.hu/wp-content/uploads/2013/09/Ioan-Aurel-Pop-The-Names-in-the-Family-of-King-Matthias-Corvinus.pdf* (accesat: 15.12.2016).
6. Critobul din Imbros, *op. cit*, I, 14, 17; IV, 10, 2.
7. V. Grecu, *Introducere la Critobul din Imbros, Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451-1467*, Bucureşti, 1963, p. 19.
8. *Ibidem*.
9. *Ibidem*.
10. Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, în românește de V. Grecu, Bucureşti, 1958, p. 156-158, 171, 187, 196-200, 208-210, 215-218, 241-243, 245-247, 293.
11. *Ibidem*, 156, 209, 210.
12. *Ibidem*, 156.
13. *Ibidem,* p. 158, 187, 199, 200, 210, 217, 241-243, 245-247, 293.
14. Zotikos Paraspondylos, *La bataille de Varna*, publié par É. Legrand, în *Annuaire de l'Association pour l'Encouragement des Études Grecques en France*, Paris, 8, 1874, v. 1-465; Idem, *La bataille de Varna*, publié par É. Legrand, în *Collection de Monuments pour servir a l'étude de la Langue Néo-Hellénique*, Nouvelle Série, 5, 1875, v. 1-465; *Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României)*, vol. IV: *Scriptores et Acta Byzantini saeculorum IV-XV (Scriitori şi acte bizantine secolele IV-XV)*, edidit H. Mihăescu et alii, Bucureşti, 1982, p. 392/393-414/415 (*Fontes*, IV); Cf. V. Mărculeţ, *Bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444) oglindită în relatarea contemporană a lui Zotikos Paraspondylos*, în Transilvania, 4-5, 2016, p. 76-82.
15. *Ibidem*, v. 6-11, 21; *Ibidem*, p. 392/393-394/395.
16. *Ibidem*, v. 1-465; *Ibidem*, p. 392/393-414/415.
17. *La prise de Constantinopole*, în *Bibliothèque grecque vulgaire,* publiée par É. Legrand, t. I, Paris, 1880, p. 186, v. 526; *Fontes*, IV, p. 386/387.
18. I.-A. Pop, *op. cit.*, p. 125.
19. Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, *Chronicon (Cronica) 1258-1481*, în Georgios Sphrantzes, *Memorii 1401-1477. În anexă: Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Cronica 1258-1481*, ediţie de V. Grecu, Bucureşti, 1966, p. 150-591.
20. *Ibidem*, p. 340/341, 408/409.
21. *Fontes*, IV, p. 540/541-544/545.
22. *Chronik 29 (Chronik von Mesembria)*, în P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. Teil Einleitung und Text, Wien, 1975, p. 216 (*Chronik 29*).
23. *Chronik 62 (Hss Clop)*, în P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. Teil Einleitung und Text, Wien, 1975, p. 463 (*Chronik 62*).
24. *Chronik 82*, în P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. Teil Einleitung und Text, Wien, 1975, p. 597 (*Chronik 82*).
25. *Chronik 29*, p. 216; *Chronik 62*, p. 463; *Chronik 82*, p. 597.
26. *Chronik 62*, p. 463; *Chronik 82*, p. 597.
27. *Chronik 29*, p. 216.

Bibliography:

Chalcocondil, L., *Expuneri istorice*, în românește de V. Grecu, Bucureşti, 1958.

Chronik 29 (Chronik von Mesembria). În P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. Teil Einleitung und Text, Wien, 1975.

Chronik 62 (Hss Clop). În P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. Teil Einleitung und Text, Wien, 1975.

Chronik 82. În P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. Teil Einleitung und Text, Wien, 1975.

Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451-1467*, ediţie de V. Grecu, Bucureşti, 1963.

Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ediţie critică de V. Grecu, Bucureşti, 1958.

Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României), vol. IV: *Scriptores et Acta Byzantini saeculorum IV-XV (Scriitori şi acte bizantine secolele IV-XV)*, edidit H. Mihăescu et alii, Bucureşti, 1982.

Grecu, V., *Introducere la Critobul din Imbros, Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451-1467*, Bucureşti, 1963.

La prise de Constantinopole, în *Bibliothèque grecque vulgaire,* t. I, publiée par É. Legrand, Paris, 1880, p. 169-202.

Mărculeţ, V., *Bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444) oglindită în relatarea contemporană a lui Zotikos Paraspondylos*. În *Transilvania*, 4-5, 2016, p. 76-82.

Paraspondylos, Z., *La bataille de Varna*, publié par É. Legrand. În *Annuaire de l'Association pour l'Encouragement des Études Grecques en France*, Paris, 8, 1874, v. 1-465.

Idem, *La bataille de Varna*, publié par É. Legrand. În *Collection de Monuments pour servir a l'étude de la Langue Néo-Hellénique*, Nouvelle Série, 5, 1875, v. 1-465.

Pop, I.-A., *Numele din familia regelui Matia Corvinul: de la izvoarele de epocă la istoriografie contemporană*. În *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, XXVI, 2008, p. 111-138.

Idem, *The Names in the Family of King Matthias Corvinus. From Old Sources to Contemporany Historiography*, p. 1-24, *http://renaissance.elte.hu/wp-content/uploads/2013/09/Ioan-Aurel-Pop-The-Names-in-the-Family-of-King-Matthias-Corvinus.pdf* (accesat: 15.12.2016).

Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, *Chronicon (Cronica) 1258-1481*. În G. Sphrantzes, *Memorii 1401-1477. În anexă: Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Cronica 1258-1481*, ediţie de V. Grecu, Bucureşti, 1966.

Sphrantzes, G., *Memorii 1401-1477. În anexă: Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Cronica 1258-1481*, ediţie de V. Grecu, Bucureşti, 1966.